

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่ถือกำเนิดขึ้นมาในผืนแผ่นดิน ได้สรรค์สร้างวัฒนธรรมของตนขึ้นมาเพื่อการดำรงอยู่ โดยอาศัยการสังเกตและเรียนรู้คุณค่าของสรรพสิ่งต่างๆที่เป็นธรรมชาติแวดล้อม และระบบแห่งความสมดุลตามธรรมชาติ เพื่อสร้างวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นการอยู่อาศัย การกินอาหาร ตลอดจนการรักษาเยียวยาเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วย จากดุลยภาพที่ต่างมิติและความหลากหลายของวัฒนธรรมย่อยของบุคคลและชุมชน ทำให้วัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นมีความหลากหลายตามไปด้วย จึงกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมเป็นการเรียนรู้เพื่อการจัดการธรรมชาติรอบตัวผ่านกระบวนการกลั่นกรองเลือกสรรและปรับตัวของบุคคลและชุมชนจนตกผลึกเป็นระบบคิด วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และในที่สุดกลายเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่แต่ละท้องถิ่นได้สั่งสมและสืบทอดต่อกันมา

ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพสุขภาพก็เช่นเดียวกัน เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการที่มนุษย์ต้องเผชิญกับกฎของธรรมชาติที่คุกคามสุขภาพชีวิต การอยู่รอดและสัญชาตญาณที่ต้องการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพและรักษาความเจ็บป่วยมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ทั้งทางอ้อมและทางตรงที่เกิดจากได้รับการถ่ายทอดต่อกันมา การสังเกต การคัดเลือก การทดลองเพื่อแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

สำหรับภูมิปัญญาจากองค์ความรู้ที่บุคคลในชุมชนได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และจากการคิดค้นสังเคราะห์ขึ้นในการดูแลสุขภาพนั้นมี 2 ระดับ ระดับที่หนึ่ง ได้แก่ ภูมิปัญญาแห่งการดูแลสุขภาพสุขภาพและความเจ็บป่วยของตนเองและครอบครัว (Individual and Family Health Care) ในระดับที่สอง ได้แก่ ภูมิปัญญาที่พัฒนาขึ้นอยู่ในรูปของสถาบันทางสังคมที่ทำหน้าที่ให้บริการด้านสุขภาพอนามัยแก่คนในท้องถิ่น อันได้แก่ ระบบการแพทย์พื้นบ้านซึ่งเกิดขึ้นจากการผสมผสานความรู้ในศาสตร์หลายแขนงทั้งโหราศาสตร์ โสยศาสตร์ และอายุรเวท เพื่อการบำบัดรักษาโรคและการป้องกันสร้างเสริมสุขภาพ โดยระบบการแพทย์พื้นบ้านไทยที่มีบทบาทสูงสุดในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การแพทย์แผนไทยที่มีการใช้สมุนไพรเป็นยาและการนวด

แผนไทย ซึ่งพิธีกรรมการรักษาหลายอย่างของแพทย์พื้นบ้านจะมีคาถากำกับอยู่ เพื่อมุ่งหวังผลด้านจิตใจเพื่อทำให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาและสร้างกำลังใจ รวมไปถึงจนถึงกรรมวิธีอื่นๆ เช่น การเซ่นไหว้ ขอมมา การทำสมาธิ และข้อห้ามของแสงต่างๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้ถ่ายทอดกันมาช้านานจนถึงรุ่นลูกหลาน โดยความหลากหลายทางภูมิปัญญาของการแพทย์พื้นบ้านนั้น จะมีความแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ท้องถิ่น ที่อยู่อาศัย แต่ก็ถือได้ว่าเป็นต้นแบบของการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมมาช้านาน เนื่องด้วยการรักษาโรคนั้นไม่ได้เน้นเฉพาะการรักษาทางกายเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีการรักษาทางจิตใจไปพร้อมๆ กัน โดยอาศัยปัจจัย 3 ประการ คือ องค์ความรู้ การใช้ และการสืบทอด องค์ประกอบเหล่านี้จะต้องสืบผ่านตัวบุคคลที่มีความรู้ ซึ่งได้แก่หมอพื้นบ้านนั่นเอง

การนวดไทย (Thai Massage) หรือหัตถเวช เป็นหนึ่งในภูมิปัญญาไทยในการดูแลสุขภาพที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ ที่เชื่อว่ามีจุดเริ่มต้นมาจากการเรียนรู้ของบุคคลเมื่อมีอาการเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าหรือปวดเมื่อยร่างกายจากการทำงานแล้วพบว่า การบีบนวดจะช่วยผ่อนคลายอาการไม่สบายตัวและทำให้รู้สึกผ่อนคลายมีความสุขได้ โดยในช่วงแรกเป็นการนวดช่วยเหลือกันเองภายในครอบครัวเมื่อเจ็บป่วย จนต่อมาเมื่อหมอนวดมีความชำนาญและเกิดการสั่งสมประสบการณ์จนมีหลักในการปฏิบัติและวิธีการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวมากขึ้น ก็เริ่มมีการถ่ายทอดองค์ความรู้สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และในขณะเดียวกันเมื่อการนวดที่แต่เดิมมีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อช่วยเหลือกันเองยามเจ็บป่วยภายในครอบครัวมีความชำนาญมากยิ่งขึ้น และพบว่าความรู้ดังกล่าวสามารถช่วยบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยได้ดี ก็ทำให้เกิดความความมั่นใจและเริ่มทำการนวดช่วยเหลือเพื่อนบ้านที่อาการเจ็บป่วย จนเกิดเป็นอาชีพหมอนวดในที่สุด (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, 2538. หน้า 3)

สำหรับการสืบทอดองค์ความรู้เรื่องการนวดไทยนั้น ไม่ทราบแน่ชัดว่าเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด แต่รู้จักกันเป็นที่แพร่หลายในแผ่นดินสมัยอยุธยาจนถึงในสมัยรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยการนวดไทยแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ การนวดแบบพื้นบ้านหรือแบบเชลยศักดิ์ ได้แก่ การนวดโดยใช้อวัยวะต่างๆ เช่น ศอก เข่า เข้าช่วยในขั้นตอนการนวด เป็นการนวดที่มีการสืบทอดกันมาและเป็นที่แพร่หลายในปัจจุบัน และประเภทที่ 2 ได้แก่ การนวดแบบราชสำนัก เป็นการดัดแปลงมาจากการนวดแบบเชลยศักดิ์ เพื่อให้เหมาะสมกับเจ้านายในราชสำนัก จึงมีแบบแผนการนวดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะด้วยท่าที่ที่สุภาพและเน้นจุดที่สำคัญ โดยการใช้หมอนวดเท่านั้น การสืบทอดส่วนใหญ่สืบทอดกันเองในครอบครัว (เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ, 2538. หน้า 4)

ถึงแม้ว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมมากมายและส่งผลกระทบให้เกิดการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ ความคิด ความเชื่อและแบบแผนการดำรงชีวิตของประชาชน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการเฝ้าระวังรักษาสุขภาพด้วยตนเอง แต่การแพทย์แผนไทยก็ยังคงดำรงควบคู่กันไปกับกับการแพทย์แผนปัจจุบันถึงแม้บทบาทของหมอพื้นบ้านจะลดน้อยลงไปก็ตาม แต่ก็ยังเป็นทางเลือกให้กับประชาชนอยู่ จวบจนพบว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางการพัฒนากระแสหลัก ได้ก่อให้เกิดปัญหาจากการพัฒนาในมิติต่างๆแก่ประเทศไทย อาทิเช่น วิกฤติเศรษฐกิจ, ปัญหาสังคมซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาสุขภาพตามมากมาย และจากปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวทำให้ประชาชนเกิดความตระหนักว่า การแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพได้อย่างครอบคลุม เป็นรูปแบบการบริการด้านสุขภาพที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียม สังคมไทยจึงเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการแพทย์แผนไทยซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทยมากยิ่งขึ้น และเกิดกระบวนการปรับตัวในด้านความนิยม การอนุรักษ์ และการพัฒนาองค์ความรู้อย่างกว้างขวาง

รัฐบาลภายใต้การนำของ พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร ได้กำหนดนโยบายให้การแพทย์แผนไทยเป็นนโยบายสาธารณสุข ซึ่งปรากฏอยู่ในข้อ 10.1 ว่าด้วยการส่งเสริมและพัฒนา การจัดระบบองค์ความรู้ตลอดจนมาตรฐานด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือกและสมุนไพร เพื่อให้สามารถนำไปใช้ในระบบบริการสุขภาพอย่างมีคุณค่าและปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับภารกิจหลักของกระทรวงสาธารณสุขที่เป็นหน่วยงานในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาสุขภาพตามแผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ที่บรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549 ที่กำหนดให้มีการบริหารจัดการความรู้และภูมิปัญญาเพื่อสุขภาพ โดยมีสาระสำคัญ 3 ประเด็น คือ (แผนพัฒนาสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ.2545 - 2549)

ประเด็นที่ 1 ส่งเสริมและพัฒนาการแพทย์แผนไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ

ประเด็นที่ 2 ส่งเสริมให้มีการพัฒนาและถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาไทยด้านสุขภาพ

ประเด็นที่ 3 สนับสนุนการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ

รวมทั้งมีการประสานงานระหว่างองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนหลายหน่วยงานร่วมกันฟื้นฟูคุณค่าของการแพทย์แผนไทย เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์กลับมาสู่ความนิยมของประชาชนอีกครั้ง และทำให้แพทย์แผนไทยคงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันและในอนาคต

นอกจากนโยบายและดำเนินการข้างต้นแล้ว หากได้ทำการศึกษาถึงบทบาทของหมอนวดแผนไทย จะทำให้สามารถประเมินถึงบทบาทในปัจจุบันของหมอนวดแผนไทยได้ว่าอยู่ในระดับใด ผลของการศึกษาจะสามารถนำเสนอบทบาทของหมอนวดแผนไทยให้กับสังคม หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมบทบาทของหมอนวดแผนไทย ให้สอดคล้องกับนโยบายการพัฒนาของประเทศ และหาแนวทางในการพัฒนาบทบาทของหมอนวดแผนไทยให้มีประสิทธิภาพสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนต่อไป

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของหมอนวดแผนไทยในการดูแลสุขภาพผู้ป่วยในสถานพยาบาล จังหวัดพิษณุโลก

ความสำคัญของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงบทบาทหมอนวดแผนไทย ในฐานะที่เป็นบุคคลสำคัญมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพประชาชนในท้องถิ่น
2. เพื่อทราบถึงปัญหาและความต้องการของหมอนวดแผนไทยที่ทำตามหน้าที่ในการดูแลสุขภาพประชาชน
3. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในระดับลึก เพื่อพัฒนาระบบการแพทย์พื้นบ้านไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอนวดแผนไทยให้มีประสิทธิภาพและสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนให้มากยิ่งขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตของเนื้อหา เพื่อการศึกษารoles บทบาทของหมอนวดแผนไทยในการดูแลสุขภาพผู้ป่วยในสถานพยาบาลจังหวัดพิษณุโลก
2. ขอบเขตของประชากร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ หมอนวดแผนไทยที่ผ่านการอบรมหลักสูตรหมอนวดแผนไทย (หลักสูตร 300 ชั่วโมง) จากสถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข ที่มีชื่อในทะเบียนแพทย์พื้นบ้านของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก

และปฏิบัติงานในสถานพยาบาลจังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 10 คน (ข้อมูลจากการสำรวจ ปี พ.ศ. 2546 ของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดพิษณุโลก)

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. หมอนวดแผนไทย หมายถึง บุคคลซึ่งผ่านการอบรมตามหลักสูตรการแพทย์แผนไทย (หลักสูตร 300 ชั่วโมง) จากสถาบันการแพทย์แผนไทยของกระทรวงสาธารณสุข ที่ทำการประกอบโรคศิลปะด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทยโดยให้บริการนวด อบ ประคบ และให้คำแนะนำเรื่องกายบริหารแบบไทยฤๅษีดัดตนและสมาธิบำบัด บรรเทา ส่งเสริม และฟื้นฟูร่างกายและจิตใจ ในโรคและอาการดังนี้

1.1 ปวดศีรษะจากความเครียด ปวดเมื่อยทั่วไป ปวดคอ ปวดหลัง ปวดไหล่ ปวดข้อ ปวดเข่า ที่ไม่มีผลจากโครงสร้างกระดูกแตกหรือเคลื่อนที่อย่างร้ายแรง แต่เป็นการเจ็บปวดอันเนื่องมาจากกล้ามเนื้อ เส้นเอ็นเกร็ง เมื่อยล้า พักช้า

1.2 นวดเพื่อฟื้นฟูสุขภาพร่างกายผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต หรือพิการต่างๆ และผู้สูงอายุ

2. บทบาทของหมอนวดแผนไทย หมายถึง การประกอบโรคศิลปะด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทย โดยการนวด อบ ประคบ และให้คำแนะนำ เพื่อที่จะบรรเทา ส่งเสริม และฟื้นฟูร่างกายและจิตใจในโรคและอาการที่กำหนดไว้ในระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยบุคคลซึ่งได้รับมอบหมายให้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย หรือสาขาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นผู้ประกอบโรคศิลปะ หรือผู้ประกอบการวิชาชีพเวชกรรม พ.ศ. 2545

3. การดูแลสุขภาพ หมายถึง พฤติกรรมหรือกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการดูแลสุขภาพ เสริมสุขภาพ รักษาสุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอ การป้องกันโรค การบำบัดรักษาเมื่อเจ็บป่วย รวมไปถึงการฟื้นฟูสุขภาพร่างกายจิตใจภายหลังการเจ็บป่วย

4. การนวดแผนไทย หมายถึง การตรวจประเมิน การวินิจฉัย การบำบัด การป้องกันโรค การส่งเสริมสุขภาพและการฟื้นฟูสุขภาพด้วยวิธีการกด การคลึง การบีบ การจัด การดัด การดึง การประคบ การอบหรือวิธีการอื่นตามศิลปะการนวดไทย

สมมุติฐานการวิจัย

หมอนวดแผนไทยยังคงมีบทบาทในการดูแลสุขภาพ ทั้งในด้านการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันโรค บำบัดรักษาและฟื้นฟูสภาพประชาชนในท้องถิ่น

